

УДК 343.977

Олександр Павлович ФРОЛОВ,

завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових
розслідувань факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Національного університету державної фіскальної служби України

СУБ'ЄКТИ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

На сучасному етапі розвитку в Україні нових соціально-економічних відносин, які призвели, у тому числі і до якісних змін злочинності, обшук набув нових особливостей та проводиться у значній кількості кримінальних проваджень.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України – далі КПК України).

Обшук в формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже достатньо широко здійснюється на практиці, і полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають велику площу і (або) розділених на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів великою кількістю суб'єктів з метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей набутих злочинним шляхом і які підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню і загрози такої протидії.

Розглядаючи загальні положення проведення обшуку в формі спеціальної операції необхідно приділити увагу особам, що приймають участь у здійсненні таких заходів.

В криміналістичній літературі осіб, що приймають участь в такій слідчій (розшуковій) дії традиційно називають учасниками обшуку. Такого терміну дотримуються більшість вчених, що присвятили свої роботи цій проблематиці. Якщо звернутись до криміналістичної літератури, у якій досліджуються загальні проблеми провадження слідчих дій, ми бачимо, що взагалі під учасниками слідчої дії традиційно сприймаються особи, які беруть у ній участь [2, с. 158–164]. Однак слід зазначити, що кримінальний процесуальний закон України не містить такого терміну, як «учасник слідчої дії», тобто це поняття законодавчо не зафіксовано в КПК України. Разом з тим, його аналіз показує, що законодавець, викладаючи деякі норми, використовує цей термін. Так, наприклад, в ч. 3 ст. 236 КПК України зазначено, що «Слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника».

Оскільки слідчі (розшукові) дії є одним із способів здійснення кримінальної процесуальної діяльності, всі пов'язані з ними поняття, у тому числі і спеціальні терміни, повинні ґрунтуватись на загальних засадах і принципах саме кримінально-процесуальної науки. Відповідно, поняття учасників слідчої дії повинно витікати із загального поняття учасників кримінального провадження.

Як зазначено в п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, учасники кримінального провадження – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Сторони кримінального провадження – це, з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої

передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Таким чином, відповідно до КПК України учасниками слідчої (розшукової) дії (у тому числі, обшуку) є не всі особи, що задіяні у його провадженні, а тільки ті з них, які зазначені у переліку учасників кримінального провадження. При цьому слід зазначити, що далеко не всі учасники кримінального провадження можуть бути учасниками обшуку. Так, наприклад експерт, секретар судового засідання, судовий розпорядник, будучи відповідно до закону учасниками кримінального провадження, не можуть приймати участь у провадженні обшуку.

Роблячи висновок, що терміном «учасник обшуку» можуть визначаються далеко не всі особи, які приймають участь у його проведенні, виникає необхідність у використанні більш широкого за змістом терміну. Цей термін повинен охоплювати не лише учасників, але і інших осіб, присутність яких необхідна для більш результативного здійснення даної слідчої (розшукової) дії (особи, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, особа, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – інша особа, особа у якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітній член його сім'ї, або її представник, керівник або представник підприємства, установи або організації).

Для визначення усіх органів держави, службових осіб, громадян, юридичних осіб, що приймають участь в процесі як носії визначених прав і обов'язків, використовується більш ширший термін «суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності» [2, с. 54–83].

Проводячи таку паралель, з нашої точки зору, всіх осіб, що приймають участь у проведенні обшуку, також можна іменувати «суб'єктами обшуку».

Якщо звернутись до відповідних статей КПК України, ми бачимо, що в якості обов'язкових учасників обшуку закон визначає слідчого, прокурора, осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України), понятих (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Крім обов'язкових суб'єктів обшуку законом виділяються деякі інші, присутність яких при провадженні цієї слідчої (розшукової) дії є факультативною (на розсуд слідчого, прокурора). До таких суб'єктів закон відносить потерпілого, підозрюваного, захисника, представника, інших учасників кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України (ч. 1 ст. 236 КПК України).

В сучасних умовах, класифікація суб'єктів обшуку в формі спеціальної операції може бути представлена в наступному вигляді.

Першу групу складають особи, що проводять обшук, тобто суб'єкти, що здійснюють від імені держави і в рамках кримінального провадження, дослідження обшукуваного об'єкта з метою відшукування і вилучення знарядь злочину, майна, здобутого злочинним шляхом, інших предметів, документів і цінностей, що мають значення для кримінального провадження. До цієї групи відносяться: слідчі; керівник органу досудового розслідування;

прокурори; інші службові особи, які беруть участь у проведенні обшуку (співробітники оперативних підрозділів та підрозділів фізичного захисту – відповідно до статті 41 КПК України); спеціалісти.

Другу групу складають суб'єкти, у яких проводиться обшук в формі спеціальної операції – «обшукувані суб'єкти». В теорії кримінального процесу немає спеціального терміну, який визначає зазначених осіб. Законодавець використовує терміни, які доповнюють один одного: «особа, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені», «особа, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – інша присутня особа», «особи, які перебувають в житлі чи іншому володінні», «особа, у якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітній член її сім'ї або її представник», «керівник або представник підприємства, установи або організації».

Третю групу складають інші особи, запрошені до участі в проведенні обшуку: потерпілий, його представник та законний представник; підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники; поняті; інші учасники кримінального провадження (цивільний позивач, його представник та законний представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, заставодавець, перекладач тощо); інші особи.

Аналізуючи все вищезазначене стосовно такої складної організаційної форми обшуку – як спеціальна операція, ми приходимо до висновку, що в ході її здійснення в принципі можлива участь всіх перерахованих суб'єктів. Разом з тим, кожен із цих суб'єктів обшуку в формі спеціальної операції, виходячи з її розуміння, ознак і особливостей організації має свою специфіку, що потребує більш детального розгляду.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 №4561-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 474. 2. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Паливода А. В., 2007. 349 с.

Одержано 08.10.2018

УДК 347.963(477)

Олександр Олександрович ЦИМБАЛІСТЕНКО,

кандидат юридичних наук, заступник начальника
відділу нагляду за додержанням законів органами,
які ведуть боротьбу з організованою злочинністю,
управління нагляду у кримінальному провадженні
Прокуратури Харківської області

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Загальний результат кримінального провадження залежить від своєчасного, обґрунтованого і процесуально правильного початку досудового розслідування. Основним гарантом додержання законів на цьому етапі є прокурор. Однак з прийняттям КПК України від 2012 р. початковий етап досудового розслідування був радикально реформований, що позначилось на реалізації прокурорської діяльності. Перед прокурором постали нові завдання щодо забезпечення законності початку досудового розслідування, захисту прав і свобод особи, взаємодії із органами досудового розслідування і оперативно-розшукової діяльності [1, с. 1].

Документування діяльності організованих злочинних груп у суворій відповідності із законом – дієвий засіб протидії злочинності й водночас гарантія своєчасного та надійного захисту прав і свобод людини як від протиправних дій осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, так і від можливого свавілля і беззаконня з боку посадовців органів досудового розслідування, які активно застосовують у своїй діяльності широкий арсенал примусових заходів процесуального характеру [2, с. 6].

Органи, які проводять досудове розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені у складі організованих угруповань та злочинних організацій, мають у своєму арсеналі цілий комплекс різноманітних слідчих та процесуальних дій, які визначені КПК України, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій [3, с. 2].